

سلام افلا

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم اداری و اقتصاد

گروه اقتصاد

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی توسعه‌ی اقتصادی و برنامه‌ریزی

تأثیر سیاست‌های مالی (مخارج دولت) بر توسعه‌ی انسانی در ایران
رهیافت رگرسیون وزنی جغرافیایی

استاد راهنما:

دکتر نعمت‌الله اکبری

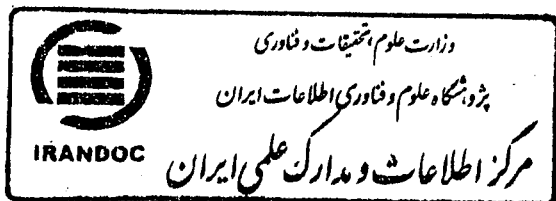
استاد مشاور:

دکتر شکوفه فرهمند

پژوهشگر:

مریم مقیمی

مرداد ماه ۱۳۸۹

۱۵۸۶۰۳

۱۳۹۰/۳/۱۶

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات،
ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع
این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است.

شبه کارشناس پایان نامه
رعایت شده است.
تحصیلات تکمیلی دانشگاه اصفهان

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم اداری و اقتصاد

گروه اقتصاد

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی توسعه‌ی اقتصادی و برنامه‌ریزی

خانم مریم مقیمی

تحت عنوان

تأثیر سیاست‌های مالی (مخارج دولت) بر توسعه‌ی انسانی در ایران

رهیافت رگرسیون وزنی جغرافیایی

در تاریخ ۱۳۸۹/۵/۲۰ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

امضا

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر نعمت‌الله اکبری با مرتبه‌ی علمی دانشیار

امضا

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر شکوفه فرهمند با مرتبه‌ی علمی استادیار

امضا

۳- استاد داور داخل گروه دکتر مجید صامتی با مرتبه‌ی علمی دانشیار

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر رسول بیدرام با مرتبه‌ی علمی استادیار

سپاسگزاری

این نتیجه، نشانه کمال لطف و بزرگواری اساتید محترم، آقای دکتر نعمت‌الله اکبری،
خانم دکتر شکوفه فرهمند، آقای دکتر مجید صامتی و دکتر رسول بیدرام بوده که
در حق اینجانب ابراز داشته‌اند.

تقدیم به پدرم

مادرم

برادرانم محسن و میلاد

و شهرزاد که همچون خواهری مهربان در کنارم هست.

و

استاد بزرگوارم آقای دکتر نعمت‌الله اکبری که این‌جا فرصت مناسبی است برای تشکر

نمودن از همه حمایت‌ها و مهربانی‌هایش.

چکیده

یکی از راهبردهای دخالت دولت‌ها در اقتصاد اتخاذ سیاست‌های مالی است، سیاست‌های مالی مشتمل بر دو ابزار اساسی مخارج و مالیات‌ها هستند که دولت‌ها با توجه به رویکرد سیاست مالی از این ابزارها متناسب با هدف مورد نظر استفاده می‌کنند. مخارج معمولاً در کشورهای در حال توسعه بیشتر مورد توجه دولت‌ها است تا اتخاذ مالیات‌ها؛ به طوری که سهم مخارج دولت در مقایسه با کسب مالیات بسیار زیاد و نامتناسب است. از این رو دولت‌ها در کشورهای در حال توسعه دارای اندازه‌های بزرگ هستند.

در این مطالعه با توجه به اینکه مخارج دولت در کشورهای در حال توسعه از اهمیت بیشتری برخوردار است در پی تحلیل تاثیر مخارج دولت بر شاخص توسعه‌ی انسانی هستیم و با توجه به اینکه استان‌های مختلف ایران در سال‌های ۷۵ و ۸۴ به عنوان مناطق در نظر گرفته شده و با داده‌های مکانمند روبه رو هستیم از تکنیک‌های اقتصادسنجی فضایی بهره گرفته تا بتوان نتایج مربوط به تحلیل‌های فضایی را ارائه نمود.

با توجه به نتایج به دست آمده دامنه تاثیرات مخارج دولت در مناطق مختلف کشور بر حسب استان برای سال ۷۵، تغییرات هزینه‌های جاری در بازه‌ی (۱/۴۳۸ و ۱/۰۶۴-) هزینه‌های عمرانی برای این سال در بازه‌ی (۲/۶۵۷ و ۰/۷۵۵) در حال تغییر است که دلیلی بر تاثیرات متفاوت سیاست‌های مالی بر توسعه‌ی انسانی در استان‌های ایران است. برای سال ۸۴ این تغییرات در بازه (۰/۷۴ و ۰/۱۴۶-) مربوط به هزینه‌های جاری و بازه‌ی (۰/۸۳ و ۰/۱۲۸-) مربوط به هزینه‌های عمرانی است.

به راحتی می‌توان از نقشه‌های بدست آمده کاهش تاثیرات اعتبارات جاری را از استان‌های شرقی به استان‌های غربی برای سال‌های ۷۵ و ۸۴، افزایش تاثیرات اعتبارات عمرانی را از استان‌های شرقی به استان‌های غربی برای سال‌های ۷۵ و ۸۴ تشخیص داد.

واژه‌های کلیدی: مخارج دولت (سیاست‌های مالی)، شاخص توسعه‌ی انسانی، رگرسیون وزنی جغرافیایی، وابستگی فضایی، ناهمسانی فضایی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه ۱
- ۲-۱- شرح و بیان مساله پژوهشی ۲
- ۳-۱- اهمیت و ارزش تحقیق ۴
- ۴-۱- اهداف تحقیق ۵
- ۵-۱- فرضیه‌های تحقیق ۵
- ۶-۱- نوع مطالعه و روش پاسخگویی به سؤال‌های تحقیق ۵
- ۱-۶-۱- جامعه آماری ۶
- ۲-۶-۱- ابزار گردآوری داده‌ها ۶
- ۳-۶-۱- ابزار تجزیه و تحلیل ۶
- ۷-۱- کلید واژه‌ها ۷

فصل دوم: مروری بر ادبیات موضوع

- ۱-۲- مقدمه ۸
- ۲-۲- دولت ۹
- ۱-۲-۲- تعریف دولت ۹
- ۳-۲- نقش دولت در توسعه اقتصادی ۱۰
- ۴-۲- دولت‌های محلی ۱۴
- ۵-۲- تاثیر تشکیل دولت‌های محلی بر رشد اقتصادی ۱۴
- ۱-۵-۲- افزایش دموکراسی و رشد اقتصادی ۱۸
- ۲-۵-۲- امکان کاهش رشوه و فساد مالی و اقتصادی ۱۹
- ۳-۵-۲- افزایش سطح دستیابی به اطلاعات و رشد اقتصادی ۱۹
- ۴-۵-۲- افزایش کیفیت، بهره‌وری و کاهش هزینه‌های تولید کالا و خدمات عمومی و رشد اقتصادی ۲۰
- ۵-۵-۲- به خطر افتادن ثبات کلان و رشد اقتصادی ۲۰
- ۶-۵-۲- توزیع نابرابر درآمد میان مناطق مختلف و رشد اقتصادی ۲۱
- ۶-۲- نقش سیاست‌های مالی در توسعه اقتصادی ۲۳
- ۱-۶-۲- اهداف سیاست‌های مالی ۲۴

عنوان	صفحه
۷-۲- نقش دولت در راهبردهای مختلف توسعه	۲۶
۸-۲- مالیات به عنوان موثرترین ابزار سیاست مالی	۴۰
۹-۲- نقش قرضه دولتی در توسعه اقتصادی	۳۱
۱۰-۲- نقش هزینه‌های دولتی در توسعه اقتصادی	۳۲
۱۱-۲- سیاست کسری بودجه به عنوان ابزار توسعه اقتصادی	۳۴
۱۲-۲- شاخص توسعه‌ی انسانی به عنوان معیاری برای توسعه	۳۵
۱۳-۲- مروری بر مطالعات پیشین	۴۰
۱-۱۳-۲- مطالعات انجام شده در داخل کشور	۴۰
۲-۱۳-۲- مطالعات انجام شده در خارج کشور	۴۲
فصل سوم: روش تحقیق و الگوهای موردنظر	
۱-۳- مقدمه	۴۴
۲-۳- چگونگی انجام مطالعه	۴۵
۱-۲-۳- روش تحقیق	۴۵
۲-۲-۳- جامعه‌ی آماری	۴۶
۳-۳- اقتصادسنجی فضایی	۴۶
۴-۳- وابستگی فضایی	۴۷
۵-۳- ناهمسانی فضایی	۴۸
۶-۳- تعیین مکان در مدل‌های اقتصادسنجی فضایی	۴۹
۱-۶-۳- تعیین مجاورت فضایی	۴۹
۲-۶-۳- تعیین موقعیت فضایی	۵۲
۷-۳- مدل مختلط رگرسیون - خودرگرسیونی	۵۴
۸-۳- روش رگرسیون وزنی جغرافیایی GWR	۵۴
۱-۸-۳- چگونگی ایجاد و اندازه‌گیری وزن فضایی	۵۶
۲-۸-۳- نکات مهم در روش رگرسیون وزنی جغرافیایی	۵۹
۳-۸-۳- نتایج حاصل از برآورد روش رگرسیون وزنی جغرافیایی	۶۰
۹-۳- تصریح مدل	۶۲

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

۶۴ ۱-۴- مقدمه

۶۵ ۲-۴- تحلیل نتایج

۷۴ ۳-۴- آزمون‌های تشخیصی در مدل فضایی

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۸۰ ۱-۵- مقدمه

۸۱ ۲-۵- بررسی فرضیه‌ها

۸۲ ۳-۵- نتایج

۸۳ ۴-۵- پیشنهادها

۸۳ ۱-۴-۵- پیشنهادهای تکمیلی

۸۳ ۲-۴-۵- پیشنهادهای اجرایی

۸۴ پیوست

۱۰۳ منابع و ماخذ

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۱۶	شکل (۱-۲): زیان بار مرده ناشی از تمرکزگرایی
۷۱	شکل (۱-۴): نقشه ضرایب متغیر GECP75 و چگونگی تاثیر آن بر شاخص توسعه‌ی انسانی
۷۲	شکل (۲-۴): نقشه ضرایب متغیر GEIP75 و چگونگی تاثیر آن بر شاخص توسعه‌ی انسانی
۷۳	شکل (۳-۴): نقشه ضرایب متغیر GECP84 و چگونگی تاثیر آن بر شاخص توسعه‌ی انسانی
۷۴	شکل (۴-۴): نقشه ضرایب متغیر GEIP84 و چگونگی تاثیر آن بر شاخص توسعه‌ی انسانی
۷۶	شکل (۵-۴): نمودار پراکنش موران برای توسعه‌ی انسانی مربوط به سال ۷۵
۷۶	شکل (۶-۴): نقشه تغییرات توزیع فضایی شاخص توسعه انسانی در سال ۱۳۷۵
۷۸	شکل (۷-۴): نمودار پراکنش موران برای توسعه‌ی انسانی مربوط به سال ۸۴
۷۸	شکل (۸-۴): نقشه تغییرات توزیع فضایی شاخص توسعه انسانی در سال ۱۳۸۴

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۶۵.....	جدول (۱-۴): نتایج حاصل از مدل رگرسیون عمومی مربوط به سال ۷۵.....
۶۶.....	جدول (۲-۴) آزمون برتری مدل GWR بر مدل OLS مربوط به سال ۷۵.....
۶۶.....	جدول (۳-۴) مقایسه بین دو مدل مربوط به سال ۷۵.....
۶۷.....	جدول (۴-۴): خلاصه‌ای از نتایج GWR مربوط به سال ۷۵.....
۶۷.....	جدول (۵-۴): آزمون مونت کارلو مربوط به سال ۷۵.....
۶۸.....	جدول (۶-۴): نتایج حاصل از مدل رگرسیون عمومی مربوط به سال ۸۴.....
۶۸.....	جدول (۷-۴) آزمون برتری مدل GWR بر مدل OLS مربوط به سال ۸۴.....
۶۹.....	جدول (۸-۴): مقایسه بین دو مدل مربوط به سال ۸۴.....
۶۹.....	جدول (۹-۴) خلاصه‌ای از نتایج GWR مربوط به سال ۸۴.....
۷۰.....	جدول (۱۰-۴): آزمون مونت کارلو مربوط به سال ۸۴.....
۷۴.....	جدول (۱۱-۴): نتایج برآورد برای شاخص توسعه‌ی انسانی در سال ۷۵.....
۷۵.....	جدول (۱۲-۴): نتایج برآورد برای شاخص توسعه‌ی انسانی در سال ۸۴.....
۷۹.....	جدول (۱۳-۴): نتایج آزمون ضریب لاگرانژ برای تشخیص نوع مدل فضایی.....
۷۹.....	جدول (۱۴-۴): برآورد مدل خطای فضایی (SAR) برای شاخص توسعه‌ی انسانی در سال ۸۴.....

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

شاخص توسعه‌ی انسانی^۱ (*HDI*) شاخصی است که هر ساله توسط برنامه توسعه‌ی ملل متحد *UNDP*^۲ برای تمامی کشورهای جهان با سه نماگر شامل امید به زندگی، پیشرفت تحصیلی، و تولید ناخالص داخلی (بر حسب برابری قدرت خرید به دلار) ارایه می‌شود و بر اساس این شاخص کشورها رتبه‌بندی می‌شوند. در دهه‌های گذشته تحولات عمیقی در درک توسعه به وجود آمده است، تا پیش از دهه ۱۹۷۰ از درآمد سرانه، با این پیش فرض که با بالا رفتن آن وضع مردم در تمام جوانب بهبود خواهد یافت، به عنوان مبنای سنجش میزان توسعه‌یافتگی کشورها در نظر گرفته می‌شد. با چنین شاخصی، رشد اقتصادی به عنوان مبنای محور اساسی توسعه در نظر گرفته می‌شد. ایراد اساسی این دیدگاه عدم توجه به عدالت به مفهوم عدالت در داشتن فرصت‌های واقعی فردی است. توجه تنها بر درآمد در سطوح فردی و انبوه، عوامل مختلفی را که منجر به ایجاد تفاوت در فرصت‌های واقعی افراد می‌شود، نادیده می‌گیرد و فرض می‌شود که درآمد باعث افزایش رفاه می‌شود. مساله‌ای که اینجا مطرح می‌شود این است که، آیا این شاخص ارایه شده توسط این سازمان واقعاً گویای وضعیت توسعه‌ی انسانی در مناطق مختلف یک کشور می‌باشد، و آیا در کشوری مانند ایران این شاخص بیان‌کننده‌ی تمامی ویژگی‌های مطرح در توسعه می‌باشند.

^۱ Human Development Index

^۲ United Nation Development Program

تأثیر سیاست‌های مالی بر توسعه‌ی انسانی در کشورهای در حال توسعه امری انکارناپذیر می‌باشد، زیرا که سه نماگر مطرح شده در *HDI* به عنوان عناصر اصلی در کشورهای در حال توسعه تحت تأثیر نقش و دخالت دولت‌ها هستند، ولی با این وجود اکثر مطالعات این تأثیر را به تفکیک استان در نظر نگرفته و آن را به صورت کشوری دیده‌اند. لذا جا دارد که تأثیر این سیاست‌ها را استان به استان (نه کشوری) مورد بررسی قرار داده و با توجه به اینکه اقتصادسنجی فضایی بحث مجاورت و تأثیرپذیری مکان‌ها از یکدیگر را شامل می‌شود، این تأثیر مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در این پژوهش این تأثیر با به کارگیری رهیافت رگرسیون وزنی جغرافیایی به تفکیک استان بررسی می‌شود.

در این فصل پس از بیان مسأله پژوهشی و اهمیت تحقیق، به ارایه اهداف و فرضیه‌های پژوهش پرداخته می‌شود که به ترتیب در بخش‌های (۱-۲) تا (۱-۵) آورده شده است. بخش‌های بعد نیز به معرفی روش تحقیق و تعریف واژه‌های کلیدی موجود در پژوهش اختصاص یافته است.

۲-۱- شرح و بیان مسأله پژوهشی

رویکرد توسعه‌ی انسانی به طور کامل منطبق بر منطق بیان شده از سوی ارسطو در ۲۰۰۰ سال قبل می‌باشد: "ثروت اساساً چیزی نیست که ما به دنبال آن هستیم، چراکه این نوع ثروت فقط برای به دست آوردن چیزهای دیگر به کار می‌رود" (*Anand & Sen, 2000*). این رویکرد شالوده‌ی خود را از رویکرد قابلیت‌های آمارتیا سن^۱ که عبارت است از: «توانایی یک فرد برای داشتن انتخاب‌های مختلف و دستیابی به سطح رفاه متناظر»، گرفته است. در واقع توسعه‌ی انسانی مبتنی بر این ایده است که پیشرفت جوامع انسانی را نمی‌توان تنها با درآمد سرانه اندازه‌گیری کرد، بلکه لازمه توسعه‌ی انسانی عبارت است از فرآیند بسط انتخاب‌ها و ظرفیت‌های انسانی (*UNDP, 2004*).

بر اساس این رویکرد رشد اقتصادی می‌تواند یکی از ابزارهای دستیابی به زندگی بهتر، برآورده ساختن نیازهای روحی و بسط ظرفیت‌های ذهنی است که از طریق آموزش حاصل می‌شود. بنابراین شاخص آموزش که نشانگر افزایش پرورش قوای ذهنی است در کنار نماگر رفاه اقتصادی که با درآمد سرانه اندازه گرفته می‌شود قرار گرفت. همچنین شاخص امید به زندگی در بدو تولد برای اندازه‌گیری بهداشت به عنوان پایه‌ای دیگر از شاخص، در کنار دو شاخص دیگر برای اندازه‌گیری توسعه‌ی انسانی مورد استفاده قرار گرفت. در نتیجه شاخص توسعه‌ی انسانی به عنوان یک شاخص مرکب خود دارای سه زیر شاخه است:

^۱ Amartyasen

۱. امید به زندگی: نشان‌دهنده‌ی عمر طولانی و سلامت
 ۲. پیشرفت تحصیلی: نشان‌دهنده‌ی سطح علم و دانش که به وسیله نرخ سواد بزرگسالان (با وزن دو سوم) و نسبت ترکیبی ثبت نام خالص در دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه (با وزن یک سوم) محاسبه می‌شود.
 ۳. تولید ناخالصی داخلی (بر حسب قدرت خرید به دلار): بیانگر سطح وجود زندگی شایسته و مناسب.
- مقدار هر یک از این شاخص‌ها می‌تواند بین صفر و یک تغییر کند و شاخص توسعه‌ی انسانی به صورت میانگین ساده آن‌ها محاسبه می‌شود. به این ترتیب عدد محاسبه شده بین صفر و یک خواهد بود. بر اساس این شاخص کشورهای جهان به سه دسته تقسیم می‌شوند: کشورهای با توسعه‌ی انسانی بالا (*HDI* بالاتر از ۰/۸) کشورهای با توسعه‌ی انسانی متوسط (*HDI* بین ۰/۵ و ۰/۸) و کشورها با توسعه‌ی انسانی پایین (*HDI* کمتر از ۰/۵).
- در عین حال از آنجایی که در این پژوهش ما با داده‌هایی روبرو هستیم که مکانمندند (دارای جز مکانی هستند)، به جای استفاده از روش‌های اقتصادسنجی عمومی، از تحلیل‌های اقتصادسنجی فضایی بهره‌گیری شده است. زمانی که داده‌های نمونه‌ای دارای جز مکانی هستند دو مسأله رخ خواهد داد (*lesage, 1999*):
- ۱) وابستگی فضایی میان مشاهده‌های نمونه در نقاط مختلف وجود خواهد داشت، ۲) ناهمسانی فضایی در روابطی که مدل‌سازی می‌کنیم رخ خواهد داد. که این امر ناشی از روابط یا پارامترهای مدل است که با حرکت بر روی صفحه مختصات همراه با داده‌های نمونه‌ای تغییر می‌یابد.
- بنابراین اقتصادسنجی مرسوم این دو موضوع، یعنی وابستگی فضایی و ناهمسانی فضایی را در نظر نمی‌گیرد، چراکه در صورت توجه به آن‌ها فروض مورد استفاده در اقتصادسنجی مرسوم، یعنی فروض گاوس-مارکف که خصوصیات مطلوب تخمین‌زنده‌های حداقل مربعات معمولی (*OLS*)^۱ را بیان می‌کند، نقض خواهد شد. در قضیه گاوس-مارکف فرض بر این است که متغیرهای توضیحی در نمونه‌گیری‌های تکراری ثابت‌اند، ولی وجود وابستگی فضایی در میان نمونه این فرض را نقض می‌کند. همچنین ناهمسانی فضایی، فرض قضیه‌ی گاوس-مارکف را یک رابطه خطی مشخص بین مشاهده‌های نمونه‌ای وجود دارد، نقض می‌کند. زیرا با فرض وجود وابستگی فضایی میان داده‌ها با حرکت بین داده‌های نمونه فضایی، رابطه تغییر خواهد کرد و ضرایب تابع خطی بر حسب متغیر وابسته نخواهد بود و در نتیجه، شیوه‌های اقتصادسنجی مرسوم کاربرد نخواهد داشت و روش مناسب، اقتصادسنجی فضایی و روش‌های مختلف آن است (اکبری، ۱۳۸۴).
- توسعه‌ی انسانی در کشورهای در حال توسعه متأثر از سیاست‌های مالی است، چراکه سه نماگر مطرح شده در *HDI* یعنی امید به زندگی، میانگین طول سال‌های تحصیل و درآمد سرانه به عنوان عناصر اصلی در

^۱ Ordinary Least Square

کشورهای در حال توسعه تحت تأثیر نقش و دخالت دولت‌ها هستند، به ویژه دو نماگر امید به زندگی و میانگین طول سال‌های تحصیل. لذا بررسی این موضوع مسأله اصلی این تحقیق است. در کنار موضوع در منطقه با قلمرو جغرافیایی مانند کشور ایران معمولاً *HDI* به صورت کلی محاسبه می‌شود و سیاست مالی دولت نیز به صورت یک عامل کلی در نظر گرفته می‌شود ولی *HDI* مورد نظر در مناطق مختلف ایران متفاوت می‌باشد و به همین طریق تأثیر سیاست مالی در مناطق مختلف کشور با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی در چند دهه اخیر گوناگون بوده است و برخی مناطق به عنوان مناطق محروم همواره مورد توجه خاص و یا مشمول سیاست‌های خاص بوده‌اند. لذا مسأله دیگر چگونگی تأثیر سیاست‌های مالی بر توسعه‌ی انسانی مناطق مختلف است که این موضوع و مسأله را می‌توان از طریق تکنیک‌های خاص اقتصادسنجی فضایی مانند تکنیک رگرسیون وزنی جغرافیایی *GWR* مورد مطالعه و توجه قرار داد.

نوآوری انجام شده در این تحقیق بررسی سیاست‌های مالی به صورت استان به استان می‌باشد، زیرا که تا کنون تأثیر این سیاست‌ها به طور کلی برای کشور ایران مطرح می‌شد. باید در نظر داشت که تکنیک رگرسیون وزنی جغرافیایی این امکان را میسر می‌سازد زیرا که در این تکنیک وزن بر اساس فاصله جغرافیایی استان‌ها به صورت متغیر فضا در نظر گرفته می‌شود، که این خود می‌تواند تأثیر سیاست‌های مالی را در شهرهای پرجمعیت و کم جمعیت و نزدیک به مراکز را در نظر بگیرد. در این تکنیک دو چارچوب ثابت و تطبیقی وجود دارد که در فصل سوم به طور کامل به توضیح هر کدام پرداخته می‌شود.

با توجه به مراحل بالا با استفاده از نرم‌افزار *GWR* می‌توان تخمین مورد نظر را انجام داد. نرم‌افزار دیگری به نام *ArcGIS* این امکان را برای ما فراهم می‌کند که بتوانیم نتایج حاصل از نرم‌افزار *GWR* را در آن ترسیم نماییم.

مبنای تکنیک به کار گرفته شده در این تحقیق در پیوست ذکر شده است.

۱-۳- اهمیت و ارزش تحقیق

سیاست‌های اعمال شده توسط دولت به خصوص در کشورهای در حال توسعه از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد، زیرا که در این گونه کشورها کمبود امکانات زیر بنایی آموزشی، بهداشتی، خدمات بیمه‌ای و تأمین اجتماعی، خدمات امنیتی و دفاعی و ... که همگی از مقدمات اصلی دستیابی به رشد و توسعه‌ی اقتصادی هستند، به وضوح مشاهده می‌شود. لذا وظیفه دولت در اعمال سیاست‌ها از حساسیت خاصی به خصوص در رابطه با توسعه‌ی انسانی برخوردار می‌باشد.

شاخص توسعه‌ی انسانی به عنوان شاخصی برای رتبه‌بندی و محل قرارگیری کشورها به لحاظ سطح توسعه‌یافتگی در مقایسه با یکدیگر می‌باشند. از طرفی داده‌های مربوط به *HDI* در استان‌های ایران داده‌هایی مکانمند هستند و چگونگی توزیع شاخص توسعه‌ی انسانی را در مناطق مختلف کشور نشان می‌دهند و عواملی مانند مجاورت و وابستگی فضایی در بین داده‌های مشاهده شده را نمایان خواهند کرد.

همچنین کاربرد تکنیک *GWR* به عنوان یکی از تکنیک‌های بین رشته‌ای که هم در مطالعات منطقه‌ای و هم در مطالعات بین رشته‌ای کاربرد فراوان دارد، در این مطالعه به کار گرفته می‌شود. به طوریکه این تکنیک می‌تواند ضریب و میزان تأثیرگذاری سیاست‌های مالی دولت را بر حسب هر منطقه که در این پایان‌نامه استان می‌باشد، اندازه‌گیری نماید.

۱-۴- اهداف تحقیق

الف) تحلیل فضایی تأثیر سیاست‌های مالی بر *HDI* در مناطق مختلف کشور بر حسب استان در سال‌های ۷۵ و ۸۴

ب) تحلیل فضایی تأثیر سیاست‌های مالی بر نماگرهای *HDI* در مناطق مختلف کشور بر حسب استان در سال‌های ۷۵ و ۸۴

ج) تحلیل وابستگی فضایی توسعه‌ی انسانی در ایران بر حسب استان در سال‌های ۷۵ و ۸۴

۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

الف) سیاست‌های مالی بر توسعه‌ی انسانی در مناطق مختلف (استان‌ها) ایران مؤثر بوده است.

ب) سیاست‌های مالی بر توسعه‌ی انسانی در مناطق مختلف (استان‌ها) ایران متفاوت بوده است.

ج) شاخص توسعه‌ی انسانی در استان‌های ایران دارای وابستگی فضایی است.

۱-۶- نوع مطالعه و روش پاسخگویی به سؤال‌های تحقیق

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش بر حسب هدف کاربردی و بر حسب روش از نوع روش توصیفی و علی می‌باشد. در کارهای تحقیقاتی، معمولاً داده‌ها دارای جنبه‌های مکانی می‌باشند. پیش از مطرح شدن مسأله‌ی وابستگی و ناهمسانی فضایی باید به تعیین کمیت مقدار عددی جنبه‌های مکانی پرداخت. برای انجام این موضوع دو منبع اطلاعاتی در اختیار است. یکی موقعیت در صفحه مختصات که از طریق طول و عرض جغرافیایی نشان داده می‌شود و بر این اساس، می‌توان فاصله‌ی هر نقطه در فضا را، یا فاصله هر مشاهده قرار گرفته در نقطه را نسبت به نقاط یا مشاهدات ثابت یا مرکزی محاسبه نمود. بنابراین، مشاهده‌هایی که به هم نزدیک‌ترند، نسبت به

آن‌هایی که از هم دورترند، باید منعکس کننده وابستگی فضایی بالاتر باشند. به عبارت دیگر، وابستگی فضایی و تأثیرات آن بین مشاهدات باید با افزایش فاصله‌ی بین مشاهدات کاهش یابد.

دومین منبع اطلاعاتی مکانی، مجاورت و همسایگی است که منعکس کننده موقعیت نسبی در فضای یک واحد منطقه‌ای مشاهده، نسبت به واحدهایی از آن قبیل می‌باشد. معیار نزدیکی و مجاورت مبتنی بر اطلاعات به دست آمده از روی نقشه‌ی جامعه‌ی مورد مطالعه خواهد بود و بر اساس این اطلاعات می‌توان تعیین نمود که کدام مناطق با هم، همسایه یا مجاور هستند، یعنی دارای مرزهایی هستند که به هم می‌رسند. بنابراین با در نظر گرفتن وابستگی فضایی، واحدهایی که دارای همسایگی یا مجاورت هستند نسبت به محل‌ها یا واحدهایی که دورتر هستند باید درجه وابستگی فضایی بالاتری را نشان دهند. لازم به تذکر است که این دو منبع ایجاد اطلاعات، موقعیت مکانی لزوماً متفاوت نیستند و می‌توانند به جای هم استفاده شوند. هرچند در برخی از کارهای تحقیقاتی هر دو در یک مدل وارد شده‌اند (اکبری، ۱۳۸۴، ص ۴۸). بر این اساس مطالعه‌ی حاضر به بررسی نقش مخارج دولت (مخارج جاری سرانه و مخارج عمرانی سرانه) بر شاخص توسعه‌ی انسانی در استان‌های ایران در سال‌های ۷۵ و ۸۴ پرداخته است. همچنین جهت آزمون فرضیه‌های تحقیق از اقتصادسنجی فضایی استفاده شده است.

۱-۶-۱- جامعه آماری

شاخص‌های سیاست‌های مالی و توسعه‌ی انسانی مربوط به سال‌های ۸۴ و ۷۵ در استان‌های مختلف کشور. استان‌های در نظر گرفته شده ۲۸ استان می‌باشند و طول و عرض جغرافیایی مرکز استان‌ها در نرم‌افزار مورد نظر استفاده شده است.

۱-۶-۲- ابزار گردآوری داده‌ها

اطلاعات مورد نیاز از سالنامه‌های آماری کشور جمع‌آوری شده است.

۱-۶-۳- ابزار تجزیه و تحلیل

ابزارهای تجزیه و تحلیل در این تحقیق تکنیک‌های اقتصادسنجی فضایی، رگرسیون وزنی جغرافیایی با استفاده از نرم‌افزارهای *GWR* و *ArcGIS* است.

۷-۱- تعریف عملیاتی واژگان کلیدی

سیاست‌های مالی^۱

سیاست مالی به معنی استفاده از مالیات، قرضه عمومی و مخارج دولتی به منظور تثبیت یا توسعه‌ی اقتصادی است. سیاستی اقتصادی است که مبتنی بر تغییر در مخارج دولت یا مالیات یا بعضاً هر دو، برای رسیدن به اهداف اقتصادی است. ابزارهای سیاست مالی عمدتاً مخارج دولت و مالیات‌ها هستند. (قره‌باغیان، ۱۳۷۲، ص ۲۹۴)

توسعه‌ی انسانی^۲

بر اساس گزارش توسعه‌ی انسانی ۱۹۹۵، توسعه‌ی انسانی فرآیندی است که دامنه انتخاب از سوی مردم را گسترده‌تر می‌سازد. گزارش مذکور توسعه‌ی انسانی را دارای دو جنبه می‌داند: یکی شکل‌گیری توانمندی‌های توسعه‌ی انسانی، نظیر افزایش سطح سلامت، دانش و مهارت و دیگری، به کارگیری این توانمندی‌های اکتسابی در راه مقاصد سازنده، کسب آسایش و آرامش و یا فعالیت در امور فرهنگی، اجتماعی و سیاسی. (اکبری ۱۳۷۸، ص ۱۶).

شاخص توسعه‌ی انسانی^۳

در سال ۱۹۹۰ نخستین گزارش توسعه‌ی انسانی توسط *UNDP* (برنامه‌ی توسعه‌ی ملل متحد) به منظور اندازه‌گیری توسعه‌ی انسانی ارائه گردید. این گزارش اصولاً برای شفاف نمودن قوت و ضعف کشورهای در حال توسعه و برای استفاده برنامه‌ریزان، دولتمردان و محققان بود. شاخص معرفی شده در این گزارش عبارت بود از شاخص توسعه‌ی انسانی *HDI* که روش جدیدی بر اساس شاخص‌های ترکیبی برای اندازه‌گیری وضعیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی کشورها می‌باشد. این شاخص از طریق تلفیق نماگرهای امید به زندگی، میزان تحصیلات و سطح درآمد به صورت یک شاخص مرکب توسعه‌ی انسانی از سال ۱۹۹۰ به بعد مورد استفاده قرار گرفت. برای اندازه‌گیری هر یک از این ابعاد شاخص‌هایی معرفی شده که به صورت زیر هستند:

الف) زندگی طولانی توأم با سلامتی، که با معیار امید به زندگی در بدو تولد اندازه‌گیری می‌شود.

ب) دانش، که به وسیله نرخ سواد بزرگسالان (با وزن دو سوم) و نسبت ترکیبی ثبت نام ناخالص در دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه (با وزن یک سوم) محاسبه می‌شود.

^۱ Finance policies

^۲ Human Development

^۳ Human Development Index(HDI)

ج) استاندارد شایسته زندگی، که از طریق تولید ناخالصی داخلی (GDP) سرانه (بر حسب قدرت خرید دلار آمریکا) محاسبه می‌شود (اکبری، ۱۳۷۸، ص ۱۶).

تحلیل فضایی^۱

تحلیل فضایی تلاش می‌کند با در نظر گرفتن موقعیت فضایی (طول و عرض جغرافیایی یا مسافت و مجاورت)، داده‌ها و اطلاعات مورد نظر را به طور مستقیم مورد مطالعه قرار داده و اندازه‌گیری نماید. به عبارت دیگر، هدف اصلی در این روش وارد کردن فضا در تحلیل‌های مورد نظر می‌باشد. در واقع تحلیل فضایی با استفاده از ابزارهای مناسب و انتخاب مدل‌های فضایی سعی در تشخیص روابط فضایی موجود در پدیده‌ی مورد نظر را دارد. تحلیل‌های فضایی می‌توانند به دو صورت توصیفی و علی انجام گیرند. روش اول تحلیل، شامل مجموعه‌ای از روش‌های عمومی تحلیل اکتشافی و به تصویر کشیدن داده‌ها است، که معمولاً با استفاده از نقشه صورت می‌گیرد. این تکنیک‌ها به ما امکان توضیح توزیع متغیرهای تحت مطالعه، تشخیص مشاهدات نه تنها از نظر توزیع، بلکه در رابطه با داده‌های مجاور و جستجوی الگوی توزیع احتمالی موجود در داده‌ها را می‌دهند. در روش علی با استفاده از تکنیک‌های فضایی سعی در تشخیص عوامل و متغیرهای توضیحی مؤثر بر متغیرهای وابسته، که متأثر از عوامل فضایی هستند می‌باشد (عسگری و اکبری، ۱۳۸۰، ص ۱۱۸).

- رگرسیون وزنی جغرافیایی (GWR)^۲

از روش‌های مطرح شده برای برآورد انحراف در طول فضا که در زمینه اقتصادسنجی دارای کاربرد است، روش "رگرسیون‌های وزنی جغرافیایی" (GWR) است طراحی و معرفی شده است. در این مدل، Y نشان‌دهنده‌ی بردار $(n \times 1)$ مشاهده‌های متغیر وابسته که از n نقطه در فضا به دست آمده باشد و X ماتریس $(n \times k)$ متغیرهای توضیحی و ε بردار $(n \times 1)$ خطاهای نرمال، که دارای واریانس ثابت است. با فرض اینکه w_i نشانگر ماتریس قطری $(n \times n)$ شامل وزن‌هایی بر مبنای فاصله برای مشاهده i و سایر مشاهده‌های دیگر است. در فصل سوم به طور مفصل توضیح داده خواهد شد.

^۱ *Spatial Analysis*

^۲ *Geographically Weighted Regression*